

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 1(8), 14-24.
УДК 1(091):14/(4)/044.7(477)
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2023/8-3/8>

Георгій Вдовиченко, д-р філос. наук, доц.
<https://orcid.org/0000-0002-8532-7672>
e-mail: georgyvdivychenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФІЛОСОФІЯ В УРСР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В ОЦІНКАХ ЗАХІДНИХ ФІЛОСОФІВ ТОГО ЧАСУ: ОБРАЗ КИЇВСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 60-Х – 80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Продовжено аналіз постановня у другій половині минулого віку в науковій та суспільно-політичній думці країн Західного блоку, передусім США, Канади й ФРН, образу Київської філософської школи другої половини ХХ ст. як прикметної учасниці світового філософського процесу за "холодної війни". Визначено, що історію формування цього образу вченими демократичного світу, переважно з української діаспори, у 60-х – 80-х роках ХХ ст. можна поділити на два умовні етапи: 1) наукової міжнародної взаємодії СРСР і Західного блоку під час їх ідейного змагання впродовж переходу СРСР від хрущовської "відлиги" до неосталінського "застою" (початок 60-х – початок 70-х років ХХ ст.); 2) активізування ідейного протистояння СРСР та країн Західного блоку під час переходу СРСР від "застою" до горбачовської "перебудови" (початок 70-х – друга половина 80-х років ХХ ст.). Виявлено, що, на відміну від перших окремих критичних оцінок філософами діаспори П. Феденком, Д. Солов'єм і їхніми колегами філософії в УРСР 50-х – початку 60-х років ХХ ст., насамперед шевченкознавчих статей директора Інституту філософії АН УРСР Д. Острянина (1952–1962), у 70-х – 80-х роках ХХ ст. образ Київської філософської школи другої половини ХХ ст. за кордоном було доволі увиразнено. Політичний аспект цього образу, що його домінантою стала, передусім завдяки її популяризації філософом з Канади Т. Закидальським, особа в'язня сумління УРСР, філософа-дисидента В. Лісового, доповнено того ж і наступного десятиліття аспектом науковим. Зазначено, що у спогадах в'язня сумління УРСР Л. Плюща та розвідках науковців зі США М. Тітера й Б. Витвицького образ згаданої філософської школи було загалом накреслено на основі вивчення ними історії Інституту філософії АН УРСР та напрямів його роботи у 50-х – 70-х роках ХХ ст. Водночас філософи діаспори К. Митрович, В. Олексюк, В. Шаян та їхні колеги критично оцінили українознавчий історико-філософський доробок цього інституту 50-х – 80-х років ХХ ст.

Ключові слова: українська філософія, філософія української діаспори, Київська філософська школа другої половини ХХ ст., Інститут філософії АН УРСР, П. Копнін, Б. Витвицький, Т. Закидальський, К. Митрович, В. Олексюк, Л. Плющ, М. Тітер, Л. С. Фосер.

Вступ. Заснована генерацією філософів-шістдесятників УРСР у другій половині 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. на матеріальній і кадровій базі філософського факультету Київського державного університету та Інституту філософії АН УРСР, Київська філософська школа другої половини ХХ ст. відіграла від часу хрущовської "відлиги" провідну роль у встановленні наукового діалогу УРСР з багатьма філософськими й іншими науково-освітніми центрами і установами Східного і Західного військово-політичних блоків. Науковий колектив цього інституту під керівництвом академіків АН УРСР Д. Острянина (1952–1962), П. Копніна (1962–1968) і В. Шинкарука (1968–2001), заклав підвалини вказаного діалогу та здійснив його впродовж піввоєнних епох хрущовської "відлиги", неосталінського "застою" і горбачовської "перебудови" в СРСР. Аналізуючи в серії статей, передусім – у публікаціях (Вдовиченко, 2021; Vdovychenko, 2021), передумови, специфіку розвитку й підсумки цього діалогу, ми окремо порушили тему формування у демократичному світі, передусім у США та Західній Європі, сукупного образу цієї школи в контексті аналізу осмислення ученими Заходу досвіду філософії УРСР другої половини ХХ ст. Вивчення у першій із цих статей початкового умовного етапу цього осмислення, а саме підготовчого, під час переходу СРСР від сталінізму до хрущовської "відлиги" наприкінці 40-х – на початку 60-х років ХХ ст., засвідчив відсутність сталою погляду західних учених, зокрема філософів української діаспори, на післявоєнний етап розвитку філософії в УРСР. У низці їхніх поодиноких студій початку 60-х років ХХ ст., передусім статтях (Феденко, 1961; Соловій, 1962), з критикою українознавчого доробку Д. Острянина і його колег з уже згаданого інституту та кафедри філософії Львівського держуніверситету, образ Київської філософської школи другої

половини ХХ ст. відсутній. Водночас попередньо розглянутий корпус публікацій західних філософів другої половини 60-х – 80-х років ХХ ст. дозволяє говорити про зародження у цей час у Західному світі образів згаданої школи та філософської думки УРСР. Метою статті є з'ясування специфіки формування в другій половині 60-х – 80-х років ХХ ст. у суспільно-політичній і науковій думці Західного блоку політичного та наукового аспектів образів цієї філософської школи та філософії в УРСР від хрущовської "відлиги" до кінця горбачовської "перебудови".

Джерела. Визначення тем як цієї статті, так і статей, що передують їй (Вдовиченко, 2021), про вивчення розвитку філософії в УРСР філософами Західного світу в другій половині ХХ ст., – з кінця 40-х до початку 60-х років ХХ ст. і далі, зумовлене насамперед системно розпочатими в незалежній Україні на нових наукових засадах критичними переглядом і відтворенням історії Київської філософської школи другої половини ХХ ст. та філософії УРСР загалом. Перепрочитання історії цієї й інших, зокрема Одеської, філософських шкіл в УРСР того часу в проєктах з усної історії філософії Т. Чайки, І. Голубович та їхніх колег у Києві, Одесі і Львові, передусім Студентського товариства усної історії філософії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, було втілене за два минулі десятиріччя у деяких, переважно виданих, усних автобіографіях творців тогочасної вітчизняної філософії (Крымский і Чайка, 2012; Горский і Чайка, 2014) та серії публікацій проведених цим Студентським товариством з 2017 р. інтерв'ю у журналі "Sententiae". Здійснюване ними демітологізування формалізованого "академічного образу" Київської філософської школи другої половини ХХ ст., як і загалом розкриття перипетій поступу філософії в УРСР післявоєнного періоду, має сполучати, на наш погляд, вивчення усього суцвіття невідцензурних

особистісних візій-свідчень творців згаданої школи та їхніх колеґ із дослідженням критичного відображення здобутків їхньої філософської творчості та громадянських позицій у науковій думці західних філософів, як їхніх чільних ідейних опонентів у 50-х – 80-х роках ХХ ст.

Використані в цій статті, зокрема й маловідомі раритетні, джерела можна умовно поділити на дві групи. Перша з них містить переважно згадані вище зразки усної історії творців цієї філософської школи і спогади їхніх колеґ – філософів УРСР (Роджеро, 2017), автори яких не раз висвітлювали ставлення закордонних учених до радянської філософії та навспак. Друга група представлена студіями науковців США, Канади, ФРН та інших країн Західного блоку, передусім філософів української діаспори, у періодиці переважно в часописі "Сучасність" (Кравців, 1966; Козій, 1972; Митрович, 1972; Витвицький, 1984; Фоєр, 1987), та у виданнях "Слово", "Форум", "Шлях Перемоги" й інших. Важливими джерелами в її складі є й монографії та збірники статей і матеріалів як філософів української діаспори (Соловей, 1962; Олексюк, 1975; Zakudalsky, 1976; Шаян, 1984; Плющ, 2002), так і низки інших закордонних учених (Teeter, 1981). Водночас низка матеріалів з теми цієї статті міститься у закордонних оглядах преси УРСР і СРСР, наприклад "Digest of the Soviet Ukrainian Press" видавництва "Сучасність" та "Foreign Press Digest: Soviet Union", багатьох суспільно-політичних і, власне, наукових дайджестів та хроніках ("A Chronicle of Human Rights in the USSR", "ABN Correspondence" Антибільшовицького Блоку Народів, "The Ukrainian Review" Союзу Українців у Великій Британії, "Soviet Studies in Philosophy" тощо), де не раз згадано громадянську позицію та наукові здобутки філософів УРСР.

Результати. Образи Київської філософської школи другої половини ХХ ст. на Заході в 60-х – 80-х роках ХХ ст.: політичний і науковий виміри у світлі контроверсійних оцінок філософії УРСР. Як пригадані С. Кримським відвідини П. Копніним вишів США з метою "прочитати кілька лекцій з марксистської філософії" (Крымский и Чайка, 2014: 145), так і описане його заступником на посаді директора Інституту філософії АН УРСР (Гончаренко, 1967) власне піврічне наукове відрядження до Великої Британії, Канади і США в середині 60-х років ХХ ст., припали на етап офіційної наукової міжнародної взаємодії СРСР та Західного блоку під час їхнього ідейного змагання впродовж переходу Радянського Союзу від хрущовської "відлиги" до неосталінського "застою". Яскравими прикладами бажання налагодити в 60-х роках ХХ ст. прямий діалог із радянськими колеґами-філософами, зокрема УРСР, з боку наукових кіл та громадськості, зокрема української діаспори, Північної Америки стали відвідини СРСР у ті ж самі роки з науково-освітньою метою доктором філософії Гарвардського університету Л. С. Фоєром та тоді членом Компартії Канади, випускником Саскачеванського й магістром Торонтського університетів І. Коляскою. Одними з найпоказовіших на той час за філософською проникливістю спроб розділених державно-ідейними кордонами українських учених досягнути культурантропологічну суть "габітусів" одне одного обопали "залізної завіси" стали мемуари-нотатки "Дорогами західного світу" (1967) М. Гончаренка і осяжніші мемуари "Два роки у Радянській Україні. Особистісна розповідь канадійця про російське гноблення і зростаючу опозицію" (1970) І. Коляски. Вони засвідчили усвідомлення їх авторами підрядності українського питання у світі післявоєнній неоколоніальній конкуренції Східного та Західного блоків. Оприлюднені невдовзі після закінчення Другої Берлінської і Карибської криз,

ці їхні спогади цікаві як свідчення представників ворожих воєнно-політичних блоків та різних соціокультурних світів про здобутий ними досвід прямої дотичності до антагоністичних царин філософських освіти, науки та культури в переддень нового спалаху "холодної війни". Показово критичним став полемічний виступ М. Гончаренка проти "консерваторів" від філософії та "спеціалістів з Радянському Союзу" – авторів антирадянських книг", як і загалом констатування ним "глибоких процесів розкладу, які охопили сучасну буржуазну культуру багатьох західних країн" (Гончаренко, 1967: 2). У свою чергу, Л. С. Фоєр критично змалював низку образів "радянських філософських бюрократів" і офіційної філософії СРСР з її сталінським духом "протівізму" світовій науці, тоді як І. Коляска увиразнив критичний стан соціокультурного буття УРСР в умовах "фасадних реформ" радянської неофеодальної імперії.

І дещо менший за піврічний візит Л. С. Фоєра до чільних філософських інституцій Москви та Ленінграду, Ташкенту і Тбілісі, яскраво відображений у його, зокрема опублікованих часописом "Сучасність" (Фоєр, 1987), мемуарах, і не менш багате на враження навчання І. Коляски у 1963–1964 рр. у Вищій партійній школі при ЦК КПУ в Києві, барвисто змальоване в серії його англо- і українськомовних спогадів, спільно зумовили досить критичну переоцінку цими північноамериканськими гуманітаріями – неомарксистами теоретичного досвіду та практики розбудови соціалізму в постсталінському СРСР. У цих спогадах першого з них велими предметно розглянуто академічно-вишівський офіціоз радянської філософії і визначені самим Л. С. Фоєром як "філософські моди" – різно нео/постмарксистські ідеї "філософів молодого покоління" в СРСР, у першу чергу в Москві та Ленінграді. Прикметно, що накреслений ним образ радянської філософії на її "роздоріжжі між офіційним ідеологізмом і вільною філософією", творці якої мають "два обличчя, одно справжнє, друге офіційне", було доповнено, уточнено і деталізовано в усіх відомих нам спогадах творців Київської і, зокрема, Одеської філософських шкіл. Наприклад, в інтерв'ю С. Кримського (Крымский и Чайка, 2012) не раз ішлося про плідні стосунки автора та його колеґ з Інституту філософії АН УРСР із московським опозиційним – як "найближчим", "філософським оточенням": О. Зінов'євим, Е. Соловійовим, В. Лекторським, А. Гусейновим, Г. Батіщевим та О. Єсеніним-Вольпіним, – які сприяли демократизації радянської філософії у академічних інституціях і вишах Москви, як-от Інституті філософії АН СРСР. Водночас у спогадах його колеґ з Києва і Одеси, переважно вихованців Московського державного університету (Роджеро, 2017), значно детальніше й глибше, ніж у мемуарах Л. С. Фоєра, розкрито сутність передумов, перебігу та підсумків хрущовської "відлиги" в академічних і вишівських викладацько-студентських колах Москви. Цікаво, що цим матеріалам, опублікованим уже в незалежній Україні, які яскраво увиразнили неформальний образ філософії в СРСР, зокрема в УРСР, передувало невідцензурне його окреслення у широко відомій як українській діаспорі в демократичному світі, так і західній науковій думці філософській автобіографії визначного вітчизняного громадського діяча і науковця Л. Плюща (Плющ, 2002).

Це хроніка життя на фоні літопису історії УРСР співробітника Інституту кібернетики АН УРСР, філософа-дисидента, в'язня сумління і політемігранта, видана українською, французькою, італійською, англійською та російською на Заході в 1977–1982 рр. З неї читачі демократичного світу дістали співзвучне зі спогадами

Л. С. Фоеера й вітчизняних мемуаристів, проте відчутно політично більш загострене, уявлення про специфіку розвитку радянської філософії в УРСР і СРСР від кінця сталінської епохи до "розквіту" вже неосталінського "застою". Показово, що спогади Л. Плюща та творців Київської і Одеської філософських шкіл спільно підтверджують та яскраво унаочнюють заявлене Л. С. Фоеером перебування радянської філософії 60-х років ХХ ст. на ідейному роздоріжжі. Чи не наймісткішим визначенням цього її стану є визнання О. Роджеро того, що за епохи реформування радянського суспільства, або ж розбудови "соціалізму з людським обличчям", генерація радянських філософів-шістдесятників вірила, що подолає "традицію догми та косності", звільнить від "вульгаризації" ідеї Маркса і здійснить "конвергенцію" автентичного марксизму з проблематикою філософської думки Заходу постмарксистського періоду (Роджеро, 2017: 211). Зіставлення описів цього і всіх інших етапів розвитку радянської філософії кінця 40-х – 70-х років ХХ ст. у РРФСР, переважно в Москві, та в УРСР, здебільшого в Києві, наведених у спогадах відповідно О. Роджеро та Л. Плюща, оприявлює їх прямиї взаємоперегук. Показово, як оцінка О. Роджеро власного бачення розвитку філософії у Москві відповідає образам філософії СРСР епохи хрущовської "відлиги" Л. С. Фоеера та Л. Плюща: від відчуття у Московському держуніверситеті "затхлості тієї атмосфери", що панувала в 40-х – 50-х роках ХХ ст., до визнання, що студії П. Гайдено, В. Лекторського, М. Мамардашвілі, Н. Мотрошилової та Е. Соловйова внесли принципово новий струмінь у філософію і що генерація шістдесятників була покликана "змінити світ зсередини радянського суспільства". Цікаво зіставити їх такі суголосні погляди на внесок цього покоління радянських філософів до згаданих змін у центрі філософського життя СРСР і в його республіках.

Дослідник філософії у СРСР, який "роками перечитував літературу, що стосувалася радянського суспільства та його ідеології", зокрема редактор збірника "Маркс та Енгельс: головні праці з політики й філософії" (1959) й автор розвідки "Маркс та інтелектуали" (1969), знавець російської мови Л. С. Фоеер так визначив підсумки своєї подорожі до СРСР: "Протягом чотирьох із половиною місяців я розмовляв з понад 150 радянськими філософами й соціологами не менш як годину, а то й п'ять годин з кожним. В Інституті філософії Академії наук СРСР у Москві я читав п'ять лекцій гурткам працівників-дослідників у кількості від 20 до 50 осіб. Їздив я й до Ташкенту для розмов в Інституті філософії й права в Узбекистані, і до Тбілісі для довших дискусій з науковцями філософського інституту. У Ленінграді я запізнався з проектами соціологів, що працюють при лабораторії суспільних дослідів. Та найбільше вчився я в дискусіях із радянськими філософами, які висловлювали заперечення й ставили запитання на моїх лекціях" (Фоеер, 1987: 59). Відверто визнаючи, що "радянська думка" опинилася "на роздоріжжі між офіційним ідеологізмом і вільною філософією", він висвітлив низку неоднозначних образів "радянських філософських бюрократів", як-от докторів філософських наук Ю. Мельвіля, В. Мшвенієрадзе та Г. Осипова, з якими провів у Москві наукові дискусії, і відзначив дух "протівізму" у філософії СРСР з його "войовничою, нацьковувальною" мовою. Водночас Л. С. Фоеер виокремив "три головні відгалуження" чи "філософські моди" "філософів молодого покоління" СРСР – науковий реалізм, екзистенціалізм і прагматизм, перші два з яких належать, за його словами, до "табору антидогматиків", бо "опираються догматизмові сталіністів" і "вважають одне одного

"соціально-прогресивними". Визначи перших за "наукових філософів" з їх матеріалізмом або "звичайною вірою у сутність фізичного світу", які вивчають у гуртках праці Б. Рассела та "своєю проблематикою і читанням" прагнуть "наздогнати те, що було центральною проблемою американської філософії тридцять років тому", він вказав на їхні приязні політичні стосунки з радянськими екзистенціалістами.

Окреслюючи ідейну позицію останніх, Л. С. Фоеер уважив: "Радянські екзистенціалісти займаються проблемами свободи й етики, які видворено зі свідомості під час сталінської доби: їх більше обходять вартості, що становлять життя індивіда, ніж тактика ідеологічної боротьби кляс. Вони залюбки читають таких авторів, як М. Бердяєв, В. Соловйов, а також цікавляться Фройдом. Вони знаходять німецьку екзистенціальну філософію цікавішою, ніж американську, і почувають себе ближчими духові німців, ніж американців" (Фоеер, 1987: 63). Прикметно, що цей погляд філософа зі США на формування образу радянської філософії кінця епохи "відлиги" по суті, ще розширився і деталізувався у згаданих спогадах Л. Плюща. Тезу Л. С. Фоеера, що радянські екзистенціалісти дають перевагу Марксові, "який не був ще марксистом", – "Марксу концепції відчуження" чи "гуманістичному Марксу", Л. Плющ показово ілюстрував на прикладі зацікавлення філософів-шістдесятників УРСР "філософським рихтуванням" "Капіталу" К. Маркса та "автентичним марксизмом", який "офіційною доктриною" в СРСР "активно відкидався" (Крымский и Чайка, 2012: 166). Творчо розвиваючи цю думку у філософсько-літературознавчє відтворення атмосфери "відчуження" в УРСР початку "застою" шляхом її "прочитання" крізь художні ідеї Ф. Кафки, Ж.-П. Сартра та інших знакових митців модерну і постмодерну, Л. Плющ вдався до оцінки кризи радянської ідеології на тлі порівняння наукових та культурних здобутків і втрат 20-х та 30-х, а також 40-х років ХХ ст. у СРСР. Відзначаючи перші з них, як-от: "праці Віготського і Узнадзе з психології", студії В. Проппа та М. Бахтіна й "театр абсурду (Введенський, Хармс)", зокрема й відомий йому внаслідок знайомства з сином О. Богданова "генетиком Малиновським" та В. Асмусом доробок радянських філософів 10-х – 20-х років ХХ ст., – він так гостро визначив основний зміст генези філософії сталінізму: "Остаточна ж перемога "діалектичного матеріалізму" призвела до механістичного, волюнтаристського неоламаркізму Лисенка, до механістичної, волюнтаристської "діалектики" Сталіна, до плоскорационалістичної теорії соціалізму. Жодної свіжої ідеї у філософії (я не кажу про тих філософів, які лише прикриваються марксистською фразеологією, чи про молодомарксистів, що з'явилися після ХХ з'їзду)" (Плющ, 2002: 155).

Як і Л. С. Фоеер, Л. Плющ звернув окрему увагу на наукових реалістів і екзистенціалістів у тогочасній філософії УРСР, зокрема навіть конспективні свідчення про низку "цікавих розмов" з представниками перших – "київськими позитивістами", як-от з неназваними ним колегами із Інституту філософії АН УРСР, імовірно саме М. Поповичем, В. Лісовим і Є. Пронюком. Відтворюючи перебіг полеміки із цими, за його словами, "молодими київськими логічними позитивістами" з приводу свого бажання "розробити проблему сенсу життя" на основі "теорії розвитку, теорії відображення і деяких кібернетичних ідей", Л. Плющ описав суперечку з ними з приводу їхньої тези, що марксизм – це "одне з містичних вчень". Зокрема, критично оцінюючи під час цієї дискусії З. Фройда як "несерйозного вченого", а Л. Вітгенштайна – як мислителя, проблематика й підхід якого до філософії йому нецікаві,

Л. Плющ підкреслив, що "в душі сміявся" з того, що він – "самовидавець", доводить "офіційним радянським філософам" розумність марксизму (Плющ, 2002: 157). Висвітлюючи ще одну "цікаву розмову" з "київським позитивістом", вірогідно, теж діячем Київської філософської школи другої половини ХХ ст. після 1968 р., і вказуючи, що тоді в СРСР були "найчисленніші логічні позитивісти", бо "їх підтримують учені і сам процес зростання ролі науки, математики зокрема", він ось як переповів бачення ним "сучасної радянської філософії": "Зараз у нас є всі напрями філософії – від релігійних до марксистських. Серед них є незначна частина партійних філософів, тобто не філософів, а цитувальників, що тільки стежать за останніми вказівками. Їх всі зневажають, але майже не бояться: вони нічого не розуміють. Б'ють тільки молодомарксистів ... А б'ють вас тому, що це єдина філософія, революційна за своїм змістом. Решта всі можуть бунтувати, але бунт не впливає з їхньої філософії" (Плющ, 2002: 158–159). Аналізуючи тактики підцензурного буття філософів-неомарксистів і постмарксистів, він описав "метод філософської "езопівської" мови" "марксистів-сартрів" як критику і водночас "паралельний" їй розвиток ідей Ж.-П. Сартра, який "зовні" виглядає як їх заперечення (Плющ, 2002: 159). Показово, що з 60-х років ХХ ст. у неофіційному спілкуванні співробітників цього інституту і їхніх колег, як це засвідчив учасник подій В. Табачковський, "два потужних напрями, що зародилися на той час у Києві" й були визнані "ортодоксами од марксизму" за "ревізійністські", "жартома" називались "червоний позитивізм" і "червоний екзистенціалізм" (Табачковський, 2002: 49).

Наведені спроби філософів-неомарксистів зі США й України відтворити образ філософії в УРСР та СРСР 60-х – 70-х років ХХ ст. постали в контексті ідейно-світоглядного і військово-політичного протистояння Східного та Західного блоків, або "холодної війни", яке наросло тоді. Його вагомим складником стала активна діяльність не лише наукових установ і громадсько-політичних організацій української діаспори, а й нових її видавництв, як "Сучасність" (1961, Мюнхен) та "Смолоскип" ім. В. Симоненка (1967, Балтимор). У серіях "Суспільно-політична бібліотека. Документи" першого з них та "Документи українського самвидаву" другого побачило світ чимало самвидавних свідчень про місце і роль у правозахисному русі в УРСР вітчизняних науковців, зокрема й заарештованих КДБ у 1972 р. у справі "Блок" співробітників Інституту філософії АН УРСР В. Лісового і Є. Пронюка. Упорядник збірника матеріалів (Zakydalsky, 1976) про долю радянських політв'язнів – філософів-дисидентів В. Лісового, Є. Пронюка і М. Бондаря, передусім листів дружини першого з них до "Міжнародної амністії", філософ діаспори з Канади Т. Закидальський закликав демократичний світ підтримати цих в'язнів сумління і звернутись до керівництва СРСР із вимогою їх звільнення. Наступного року в десятому числі журналу "Сучасність", який у 70-х роках ХХ ст. не раз повідомляв про арешт та заслання В. Лісового і Є. Пронюка, побачив світ самвидавний "Відкритий лист до членів ЦК КПРС і ЦК КП України" (1972) першого з них із засудженням замовчуваної в УРСР хвилі арештів українських інтелігентів-шістдесятників у 1972 р. та панорамною оцінкою кризового стану в УРСР та СРСР. Рік потому в опублікованій Українським науковим інститутом Гарвардського університету анотованій бібліографії (Nonconfirmity and Dissent in the Ukrainian SSR, 1955–1975, 1978) стисло згадано публікації про арешт В. Лісового і Є. Пронюка та прокоментовано статтю першого "Критика сцієнтистських

концепцій науково-технічного прогресу" (1971): "Критика західної концепції позитивізму. Це есе потім поширене в самвидаві, бо багато хто вбачав у ньому алегоричну критику "наукових" засновків марксизму-ленінізму" (Nonconfirmity and Dissent in the Ukrainian SSR, 1955 – 1975, 1978: 93).

Водночас у полі уваги філософів-діаспорян США, Канади та ФРН 70-х-початку 80-х років ХХ ст. був славновісний науковий проєкт П. Копніна і В. Нічик з вивчення філософської спадщини Києво-Могилянської академії і загалом історії вітчизняних етики, естетики, психології, філософії та теології від Середніх віків до Романтизму. Потужним імпульсом пробудження цієї уваги було офіційне відзначення в УРСР і світі в 1972 р. 250-річчя з дня народження Г. Сковороди, як-от заходи Секретаріату Комісії УРСР у справах ЮНЕСКО. Відзначимо з них влаштування двох сквородознавчих книжкових виставок у Парижі та опублікування низки інформацій у виданнях ЮНЕСКО, що мали за мету формування позитивного іміджу філософії УРСР на світовій арені. Тоді ж побачили світ дві сквородознавчі статті (Козій, 1972; Козій, 1973) вихованця Львівського й Ягеллонського університетів Д. Козія, який виявив ґрунтовну обізнаність з творами філософа і її дослідженнями в УРСР: працею "Світогляд Г. Сковороди" (1967) М. Редька, збірником "Від Вишенського до Сковороди. З історії філософської думки на Україні XVI–XVIII ст." (1972) і публікаціями у присвяченому ювілею Г. Сковороди п'ятому числі "Філософської думки" за 1972 р. Протиставляючи в першій "сковородинський голос" Є. Сверстюка як автора "Собору в риштованні", а саме заклик "первісний ключ – в людині", спробі "інженерів душ" з УРСР "перетворити людину на механічне знаряддя виробництва", він піддав у другій статті критиці спробу "сковородознавців-матеріалістів" "перекрашувати в демократівсько-епікурейські кольори" не лиш етику, а й "теоретичні погляди філософа на світобудову". Разом із Д. Козієм одним із перших на відзначення цього ювілею відгукнувся професор філософії Українського Вільного університету в Мюнхені К. Митрович, що його статтю (Митрович, 1972) теж було вміщено в "Сучасності".

Нарікаючи на малий наклад двотомника праць Г. Сковороди, він піддав гострій критиці розроблений в УРСР "офіційними установами та вченими під наглядом", зокрема в працях "Світогляд Г. С. Сковороди" (1957) Т. Білича, "Наріси історії філософії на Україні" (1966), "Г. Сковорода" (1969) П. Попова, "викривлений офіційний портрет Сковороди". Оцінюючи на загал усі святкові сквородознавчі заходи 1972 р., він вказав, що "ювілейні видання та імпрези, заплановані на Україні", "досить скромні" і "радше виглядають на календарну данину" (Митрович, 1972: 48). Побіжно зупинився на розгляді цих заходів, зокрема, присвяченої їм "совєтської філософичної літератури", у публікації (Янів, 1974) ректор Українського Вільного Університету, професор філософії Українського католицького університету ім. св. Климента папи в Римі В. Янів.

Беручи до уваги матеріали згаданого ювілейного числа "Філософської думки", він, на відміну від згаданого Д. Козія та К. Митровича, відзначив суголосність філософів діаспори й науковців Інституту філософії АН УРСР у визначенні "репрезентативності" чільних фігур їхніх студій: "Коли Ярема як національних виразників називав і Сковороду, і Вишенського, то саме тим обидвом постає присвячена стаття А. І. Пашука в цьому ж самому числі Філософської Думки ("І. Вишенський і Г. Сковорода", ст. 76–83). Цікаво теж згадати, що колектив Інституту філософії АН УРСР, поставивши собі завдання вивчити розвиток філософичної думки в Козацьку добу

України, обмежує поле досліджує саме цими двома прізвищами: Від Вишенського до Сковороди. З історії філософської думки на Україні ХУІ–ХУІІІ ст. (Видавництво "Наукова Думка". Київ 1972. С. 143)" (Янів, 1974: 175). Проте його колеги, не менш відомі мислителі діаспори, – вихованці філософського факультету Львівського університету В. Олексюк та В. Шаян, виходячи, відповідно, з неомістської й неоязичницької позицій, разом піддали критиці сковородознавчі дослідження філософів УРСР.

Засуджуючи марксизм як "псевдофілософію", В. Олексюк звернув у розвідці "Григорій Сковорода – християнський філософ" окрему увагу на ці дослідження, зокрема на публікації у "Філософській думці" 1969–1974 рр., та зазначив, що все "те, що написано там (в УРСР), є цілковитим спотворенням філософії Сковороди" (Олексюк, 1975: 19). Поруч із гострою критикою ним "магіків марксизму-ленінізму" – філософів УРСР, він докладно спинився на висвітленні сковородознавчих історико-філософських здобутків В. Нічик, І. Іваньо і В. Махновця як "деяких дослідників, що намагалися хоч трохи бути об'єктивними", та КДБ "подбали про те, щоб і цю половинчасту об'єктивність припинити" (Олексюк, 1975: 22). Прикметно, що в цьому огляді В. Олексюк простежив на прикладі цих філософів УРСР відзначену згодом Б. Витвицьким динаміку "поступового придушення філософії" в УРСР, а саме – як їхня спільна "об'єктивність" швидко зникла в чистилищі марксизму-ленінізму" (Олексюк, 1975: 23). Підкреслюючи, що "московсько-большевицьке панування в Україні стало сильним тормозом для дальших студій Сковороди", В. Шаян піддав стислій критиці приписування Г. Сковороді матеріалізму та атеїзму в УРСР, зокрема "праці на кшталт А. Брагінця" (Шаян, 1984: 106). На відміну від усіх цих і інших доволі критичних оцінок українознавчого пошуку Інституту філософії АН УРСР, на пильну увагу, на наш погляд, заслуговує низка сковородознавчих публікацій уже згаданого К. Митровича, як-от відокремлені одна від одної рівно десятиліттям ґрунтовні статті "Платонічні елементи у філософії Сковороди" (1976) і "Філософські дослідження зростання інтересу до творчості Сковороди в 20-ті роки в Україні" (1986) зі спробою дати комплексну оцінку основних періодів розвитку філософії в УРСР у ХХ ст. Зазначаючи, що Г. Сковорода посідає в традиції української думки таке саме місце, як Паскаль у Франції, – ближче до Канта, але "вище від Руссо або Вольтера", він оцінив його як "центральну фігуру" філософських студій в УРСР, які "характеризуються поверненням до українських традицій джерел духовності та думки" (Митрович, 1992: 327).

Київська філософська школа другої половини ХХ ст. у студіях 80-х років ХХ ст. учених зі США М. Тітера і Б. Витвицького: перші спроби системного аналізу філософської думки УРСР. Проблема формування в науковій та суспільно-політичній думці держав Західного блоку уявлення про розвиток філософської думки в УРСР, зокрема образу Київської філософської школи другої половини ХХ ст. як її засновковим складником у 60-х – 80-х роках ХХ ст., щільно пов'язана з питанням усвідомлення і засвідчення творцями цієї школи своєї належності до неї та популяризування ними їхніх спільних наукових здобутків у СРСР і у світі. Зафіксована в значному за обсягом корпусі публікацій переважно у вітчизняній фаховій філософській періодиці незалежної України, передусім на шпальтах часописів "Філософська думка" та "Sententiae", наявна множина визначень згаданої школи колівається від заперечення її існування загалом і як наукової школи зокрема до визнання її за академічну

філософську школу. Не може не вражати й контрверсійність розмаїття всіх відомих варіантів її візії: від обмеження її умовно-географічним окресленням як "кола" чи певного "київського філософського середовища", "групи київських філософів" і "своєрідної спільноти філософів" у Києві епохи УРСР, до політизованого вбачання у ній "когорт" "українських філософів-шістдесятників" як співтворців постсталінської "української неомарксистської течії" – "українського неомарксизму 60-х – 80-х років ХХ ст.", у формі "червоного позитивізму" та "червоного екзистенціалізму" чи навіть постмарксизму. Раз по раз вдаючись у спогадах, інтерв'ю і наукових публікаціях до паралельного вживання цих та інших назв на означення цієї школи, її творці, як і їхні колеги, ставляться до всіх цих визначень і їх тлумачень з різною мірою застерезення. Якщо М. Попович та такі його вельми авторитетні колеги, як С. Кримський, В. Табачковський, С. Грабовський і А. Ермоленко, більшою чи меншою мірою визнали опозиційність цієї школи стосовно офіційної марксистсько-ленінської доктрини СРСР, то В. Лісовий різко заперечував це (Лісовий, 2014). Цікаво, що вони спільно взяли під сумнів її існування як академічної школи через, на їхню думку, відсутності спільних для неї: тезаурусу (М. Попович), парадигми (В. Ермоленко), методології і кола проблем (В. Лісовий). Однак у низці сучасних посібників та наукових видань, серед авторів яких є й чимало представників згаданої школи, вона визнається на академічному рівні за, власне, центральне явище філософської думки в УРСР другої половини ХХ ст.

Звертає на себе увагу, що ці та інші діячі пов'язували Київську філософську школу другої половини ХХ ст. саме з роботою Інституту філософії АН УРСР під орудою його директора П. Копніна (1962–1968) як чільного реорганізатора філософського життя УРСР постсталінського часу та, за певними свідченнями, автора назви цієї школи. Якщо одні з учнів П. Копніна окреслили цим терміном створений ним ідейно-організаційний центр розвитку філософії в УРСР, як, за словами А. Горак, "форпост духовності" в "особливо задушливій атмосфері українського середовища" 60-х – 80-х років ХХ ст. та "співтовариство" "українських філософів у Союзі", "рейтинг" яких був тоді "доволі високий" (Горак, 2009: 274), то інші конкретизували його обсяг з огляду на здобутки підрозділів цього інституту. На окрему увагу заслуговують спогади В. Табачковського та С. Кримського, перший з яких визнав "Київську школу" за засновану якраз П. Копніним "могутню школу з логіки наукового пізнання" (Табачковський, 2002: 62). Другий вказав, що очолений ним відділ логіки та методології наукового пізнання і заклав у 60-х роках ХХ ст. "засновки того, що звалось потім київською філософською школою" (Кримський і Чайка, 2012: 144). Вирізняючи, як і В. Табачковський, "шинкаруківський напрям" чи, за визначенням останнього, "Київську світоглядно-антропологічну школу" В. Шинкарука ("червоні екзистенціалісти" або "світоглядники-шинкарукісти"), та попередню власне "копнінську" школу ("червоний позитивізм"), С. Кримський зауважив, що друга з них, а саме згаданий відділ, "стала першою на Україні", яку "знали і відзначали західні логіки". Головними джерелами відносно обмеженого ознайомлення наукової спільноти Заходу з роботою цих відділу та інституту, як і здобутками філософської думки УРСР на загал, крім переважно зустрічей у вищих Західній Європи і Північній Америці у форматі міжнародного наукового співробітництва, було прочитання виданого в УРСР і світі, як-от країнах "соцтабору" і "третього світу", наукового доробку передусім Київської філософської школи другої половини ХХ ст.

Автор ґрунтового розділу "Філософія" у заключному томі "Гуманітарні дисципліни" (1981) спільно здійсненого Інститутом Кенана з перспективних російських студій та Міжнародним центром В. Вільсона тритомового видання підсумків їхнього проєкту "Радянські науково-дослідні інститути", радянознавець М. Тітер розпочав його загальною оцінкою радянської філософії від її появи після Жовтневого заколоту 1917 р. до кінця 70-х років ХХ ст. Відзначаючи її явні здобутки у сферах філософії науки, критики немарксистської філософії, логіки, гегелезнавства та історії філософської думки в національних республіках, він вказав на її гібридний, доволі змінений, але такий, що прагнув зберегти спадок "років культу особи", характер. Присвячуючи основну частину розділу вивченню поступу філософських дисциплін у всіх республіках СРСР у абетковій послідовності їхніх філософських та інших академічних установ і вишів, М. Тітер звернув у пункті "Українська РСР" головну увагу на здобутки університетів Києва, Харкова, Львова й Одеси та – насамперед і переважно – Інституту філософії АН УРСР.

Посилаючись на книгу другу "Історії Академії наук Української РСР" (1967) та статтю "Розвиток філософії на Україні в роки Радянської влади" (1967) В. Євдокименка і монографію "Історія Академії наук Української РСР" (1979) за редакцією Б. Патона, він висвітлює діяльність інституту в рубриках: "Історія", "Організація та персонал", "Деякі відомі царини досліджень", "Дослідницькі центри" і "Вибрані джерела". Простежуючи в першій історію цього інституту від "філософського фронту" УСРР епохи "Розстріляного Відродження", а саме від Українського інституту марксизму-ленінізму (1924), зокрема присвячуючи абзац розгляду постаті академіка ВУАН С. Семковського, М. Тітер визначив у другій рубриці одинадцять наявних у 1969 р. відділів згаданого інституту та визнав його за одну з найбільших таких інституцій у СРСР. Вдаючись у третій рубриці до огляду доробку трьох перших директорів Інституту філософії АН УРСР М. Омеляновського, Д. Острянина і П. Копніна й оцінюючи першого як одного з найвпливовіших радянських філософів науки, він акцентував внесок другого до розвитку студій з історії філософії України і відзначив останнього з них як важливу та шановану постать у філософському істеблішменті СРСР.

Прикметно, що М. Тітер, цілком суголосно з наведеною вище думкою С. Кримського, вказав на здобуття інститутом визнання як центру з дослідження логіки наукового пізнання саме за директорства П. Копніна, за дієвої участі в цьому, зокрема, М. Поповича, С. Кримського і П. Йолана. Виявляючи як на їхніх прикладах, так і на прикладі нового директора інституту В. Шинкарука, що в 70-х роках ХХ ст. дослідження тут охопили широке поле актуальних питань, він окремо прокоментував українознавчі здобутки інституту, передусім "Нарис історії філософії на Україні" (1966), як перше академічне "підсумкове видання" з української філософії, і серію сквородознавчих та інших праць дослідницького колективу під орудою В. Нічик. Стисло згадуючи захищені в інституті в 1977 р. десять кандидатських дисертацій і лаконічно повідомляючи про фонди ЦНБ АН УРСР і наукової бібліотеки Інституту філософії АН УРСР, М. Тітер нагадав читачам і про періодичне видання останнього "Філософська думка", як відновлений у 1969 р. часопис 20-х – 30-х років ХХ ст. Цікаво, що побіжно та принагідно відображена в періодиці, зокрема у вміщених протягом 60-х – 80-х років ХХ ст. у журналі "Сучасність" публікаціях

(Славутич, 1964; Процюк, 1968 та Шпорлюк, 1976), увага вчених української діаспори до наукової періодики цього інституту та його видавничої діяльності знайшла найпоказовіший прояв у опублікованому в тому ж виданні першому комплексному аналізі філософом діаспори змісту "Філософської думки" за 70-ті роки ХХ ст. (Витвицький, 1984). Ця осяжна розвідка стала однією з останніх з оприлюднених у "Сучасності", головню в першому десятилітті її виходу в світ – під час переходу УРСР від "відлиги" до "застою", системних оглядів освіти та науки, культурного й політичного життя УРСР. Згадаємо серед них такі публікації: рецензії на перше видання Української радянської енциклопедії (1959–1969) і "Українська культура в прокрустовому ложі" (1961) В. Маркуся, "Післявоєнні мовознавчі публікації в УРСР" (1962) О. Горбача, "Сучасний стан української історичної науки та суспільно-політичних дисциплін" (1962) О. Данка, "Економічно-історичні дослідження на Україні" (1964) С. Процюка, "До стану української науки в УРСР" (1964) І. Лисяка-Рудницького тощо.

На відміну від складної ситуації із отриманням закордонної, зокрема й наукової, періодики в СРСР у ті роки, ці науковці та їхні колеги, судячи зі статей "Наклади серійних видань на Україні" (1964) Яра Славутича та "Продукція української наукової літератури в УРСР" (1968) С. Процюка, були ґрунтовно обізнані з радянською пресою. Вони (Шпорлюк, 1976) передплачували її у багатьох книгарнях і журнальних агентствах, наприклад "вашінгтонській фірмі Віктор Камкін" та "англійській компанії Коллетс", тоді як у Канаді широкий вибір преси УРСР мала, наприклад, фірма "Ukrainska Knyha". Прикметно, що автори цих статей відслідковували радянську русифікаторську політику щодо розвитку науки в УРСР, зокрема перший вказав на "скорочення вдвічі" органу "філософів на Україні" – "Наукові записки" АН УРСР. Водночас дослідник праць науковців Заходу про розвиток марксизму в СРСР С. Процюк звернув у публікаціях "Координація науково-видавничої діяльності в СРСР у 1964–1965 рр." (1965) та "Про короткозорість русифікаторства" (1966) у паризькій газеті "Українське слово" і згаданий вище статті (Процюк, 1968) у "Сучасності", що підсумовувала їхні висновки, увагу на "нові загрозливі явища" в діяльності АН УРСР, як і у видавничій діяльності вишів та програмах науково-дослідних установ Радянської України. Констатувавши "нові етапи наступу русифікації на Україні", С. Процюк вказав на "свіжі, прямі докази несаможитності науки в УРСР" після "акцій російського шовінізму", як-от те, що "майже не існують на Україні дослідження такої важливої галузі, як філософія". Ілюструючи цю тезу на прикладі попередника "Філософської думки", він підкреслив: "На Україні виходять так звані міжвідомчі наукові збірники "Проблеми філософії" (у 1965–1967 рр. вийшло всього шість випусків), проте, коли познайомитися з їхнім змістом, то можна бачити, що в них з'являються майже виключно статті на тему лєнінської теорії пізнання, формування комуністичної свідомості населення тощо, які зі справжньою філософічною проблематикою не мають нічого спільного" (Процюк, 1968: 107). Не менш критичною є оцінка доктором філософії, дійсним членом Української вільної академії наук, професором історії Східної Європи Мічиганського університету Р. Шпорлюком ідеологічної "реакції" в гуманітаристиці УРСР 70-х років ХХ ст., за показовий приклад якої він визнав двомісячник "Філософська думка" (Шпорлюк, 1976).

Як студія (Teeter, 1981), так і вміщена в "Сучасності" стаття "Філософія, політика та політика у філософії (Огляд *Філософської думки* за 1970–1979 рр.)" (1984) Б. Витвицького, стали, на наш погляд, одними з найгрунтовніших досліджень філософії УРСР на Заході протягом виокремленого нами третього етапу формування там її образу, а саме на початку 70-х – у другій половині 80-х років ХХ ст. Опубліковані під час активізування ідейного протистояння СРСР і Західного блоку, – невдовзі після збройної інтервенції СРСР до Афганістану й бойкотування демократичним світом Олімпіади 1980 р. у Москві, вони разом відобразили зростання уваги західних учених до філософії в УРСР за умови її розгляду як невіддільного елементу радянської філософії загалом. Водночас як у цих розвідках, так і в публікаціях 70-х – 80-х років ХХ ст. філософів діаспори Д. Козія, В. Яніва, К. Митровича, В. Олексюка, В. Шаяна й низки їхніх колег, простежується спільна увага до прикметного його дорожком поступу в Інституті філософії АН УРСР у 60-х – 80-х роках ХХ ст. студій історії української філософії від Середньовіччя до Просвітництва. Не обмежуючись, на відміну від більшості з них, побіжним критичним оцінюванням окремих із цих студій, насамперед сквородознавчих розвідок, Б. Витвицький навів у цій своїй статті узагальнювальний їх розгляд у найменшому розділі "Українська філософія", а в розділі "Намагання задушити філософію" простежив динаміку "поступового придушення філософії" в УРСР на текстах з "Філософської думки". Докладно згадуючи з діячів Київської філософської школи другої половини ХХ ст., по суті, лише В. Лісового як найвідоміший приклад репресій влади СРСР проти філософів УРСР за епохи "застою" він наголосив у вступі, що "радянська філософія є продуктом взаємозв'язку між політикою та філософією", перша з яких "намагається спотворювати і тим підкорити собі другу", а друга, у свою чергу, намагається "опиратися розкладницькому впливові політики" (Витвицький, 1984: 203). Указуючи в розділі "Уміння встановити правду" на "чітке формулювання" В. Леніним, що "мало мав вагання у жертвуванні вимог філософії вимогам політики", "принципу партійності" як визначального для радянської філософії, Б. Витвицький визнав, що внаслідок його застосування в останній вона й "творить таку несамоовиту мішанину".

Образ В. Лісового, як, власне, найвідомішого філософа-правозахисника УРСР, – "в'язня сумління" у Пермських, Мордовських таборіях і на засланнях до Бурятії у 1972–1983 рр., речника національно орієнтованого дисидентства в Київській філософській школі другої половини ХХ ст., ставав засадничим для політичного аспекту її образу в Західному світі. Його постать саме як ученого з Інституту філософії АН УРСР, зокрема як учасника згаданого вище проекту П. Копніна і В. Нічик, опинилась у центрі наукової уваги філософів Заходу, зокрема, завдяки цій публікації доктора філософії Колумбійського університету, відомого філософа діаспори Б. Витвицького. Визнаючи В. Лісового за один із найяскравіших та найоригінальніших голосів у філософії УРСР того часу, він оцінив як насправді велику втрату для вітчизняної філософії його "філософську мовчанку": "Справді трагічним є той факт, що з причин, які не мали нічого спільного з професійною працею Лісового у філософській ділянці, його кар'єра була зруйнована на десяток років через арешт (У червні 1972 р.) та ув'язнення за участь у акції протесту проти арештів інших культурних діячів України" (Витвицький, 1984: 101). Вдаючись у цій, опублікованій

напередодні горбачовської "перебудови", першій зарубіжній фаховій рецензії на часопис "Філософська думка" за 1970–1979 рр., а саме за найперше десятиріччя його існування, до критичного розгляду здобутків згаданої філософської школи, Б. Витвицький звернув головну увагу в розділі "Василь Лісовий" на цього її діяча як "надзвичайно обдарованого мислителя" з визнанням його належності до "радянської філософської школи". Цікаво, що він виокремив В. Лісового з усіх учасників проекту П. Копніна і В. Нічик з вивчення наукової спадщини Києво-Могилянської академії за "широке знання автором історії філософії" і "чудові інтерпретативні здібності". Б. Витвицький високо оцінив згадану публікацію В. Лісового як критику "ідеології сцієнтизму і технічного матеріалізму", яка, за його словами, виходить за межі буржуазного суспільства, з її бажанням засудити все те, що В. Лісовий вважає за "найстрахотливіший продукт цієї ідеології – моральний нігілізм та духову порожнечу" (Витвицький, 1984: 100). Водночас він визнав "глибоке враження" від статті В. Лісового "Про способи аналізу текстів повсякденної мови" (1970) і зауважив, що в ній відбито широку обізнаність автора з працями з філософії мови і філософії логіки всіх важливих сучасних філософів, які побачили світ у Західній Європі, Великій Британії та США, насамперед Г. Фреге, А. Чьорча, Г. Райла і П.-Ф. Стросона.

Оцінюючи в розділі "Загальна характеристика "Філософської думки" це видання як "добре редаговане і добре видаване", подібне до змісту типового філософського журналу США, він, однак, вказав на чималу кількість вміщених там "прорадянських чи промарксистсько-ленінських статей", які "не мають філософського змісту". Б. Витвицький поділив публікації у шістдесяти числах "Філософської думки" за 1970–1979 рр. на дві умовні "загальні категорії" – "філософські та нефілософські", друга з яких включає "панегірики якомусь аспектові радянського суспільства" чи "чистої води емпіричні соціологічні статті", з яких ті, що мають хоча б "трохи філософського характеру", є про "теоретичний" і "прикладний" марксизм-ленінізм". Зауважуючи, що загалом у журналі доволі багато статей з історії української філософії, як і "достатня кількість статей із загальної історії філософії", він підкреслив, що в ньому є "менше статей з логіки, етики та естетики", тоді як "дуже рідкісні статті з філософії мови та епістемології" (Витвицький, 1984: 210). Звертаючи в одному з найменших, але цікавих розділів "Ознайомлення із західною філософією та її розуміння", увагу на рівень обізнаності філософів УРСР у 70-х роках ХХ ст. зі світовою філософською спадщиною, автор статті вказав на "велику різницю" у висвітленні ними зарубіжної філософії ХХ ст. та її попередніх етапів, як-от зазначив, що у "Філософській думці" "дуже мало статей про класичну західну філософію", які "здебільшого цінні", але набагато більша кількість статей про "новішу й сучасну західну філософію", хоча рівень розуміння обговорюваних у них тем "часто лише поверховий" (Витвицький, 1984: 95). Наголошуючи на перевазі уваги авторів журналу "майже виключно" до тих філософів, "якими сам Маркс був зацікавлений або про яких він писав", передусім до німецьких філософів на протигагу французьким та англійським, Б. Витвицький зауважив, що радянським історикам закордонної філософії більш відомий "філософський розвиток і його тенденції в континентальній Європі, ніж в англо-американській аналітичній філософії". Констатуєчи "очевидні прогалини" в розумінні ними того, що

відбувається в англо-американській філософії "поза філософськими питаннями природознавства", він підмітив, що у "Філософській думці" майже не згадані В. Квайн і Д. Ролз як, на його думку, "дві найвидатніші особистості" в цій філософії у 70-х років ХХ ст.

Визнаючи, як Л. С. Фоєр, Л. Плющ і М. Тітер, виразну неоднозначність рівня розвитку радянської філософії, передусім філософії в УРСР, на прикладі тієї ж "Філософської думки" – "дуже ортодоксального журналу марксистсько-ленінської філософії", у якому "все-таки було чимало справжньої живучості" та який "містив досить велику кількість солідних і професійних філософських міркувань", Б. Витвицький присвятив згаданий розділ "Намагання задушити філософію" аналізу підстав цього антагонізму. У центрі його уваги постав, за його ж визначенням, "довгий період занепаду" філософії в УРСР або "один з найхимерніших епізодів сучасної філософії в усьому світі", а саме "змагання" прихильників "марксистської філософії і філістерства" чи "захисників" "філософської грамотності" та "філософського невігластва" (Витвицький, 1984: 94), яке тривало з 1972 р. – ювілейного сквородинського року та року арешту В. Лісового й Є. Пронюка. Простежуючи на матеріалах публікацій у "Комуністі України" і "Філософській думці" у 1972 р. процес "поступового придушення філософії" в УРСР, Б. Витвицький виокремив чотири етапи його перебігу з огляду на динаміку якісних і кількісних змін у другому з цих видань. Перший етап (1970–1972 рр.) був представлений низкою цікавих з філософського боку статей, що, на його думку, виявили рівень інтелектуальної творчої здібності, не гірший від рівня, який можна зустріти у філософських журналах Заходу, зокрема згадані вище "дві незвичайно високої якості" статті В. Лісового. На відміну від нього, другий етап (1972–1975 рр.) – це початок "інтелектуального занепаду української філософії у друкованому слові", тоді вже як "найнижчою точкою" у процесі "поступового усунення філософії" з "Філософської думки", за словами Б. Витвицького, став 1975 р. Зауважуючи, що протягом третього етапу (1975–1978 рр.) майже всі випуски журналу "за своїм філософським змістом являли собою порожнечу", він водночас зазначив, що вихід із цього "тривалого занепаду" засвідчено в числі шостому "Філософської думки" за 1978 р. та в усіх її числах за 1979 р. Безумовно, пов'язана з підготовкою до проведення Олімпійських ігор 1980 р. та з офіційним святкуванням у 1982 р. 1500-річчя Києва, "фасадна" лібералізація соціокультурного життя УРСР чи пропагандистське оброблення радянської і світової громадської думки сприяла певній, хоч і підцензурній, активізації вітчизняного філософського процесу.

Дискусія та висновки. Досліджені в цій і попередній статті підсумки вивчення філософії УРСР у США і Західній Європі в 50-х – 80-х роках ХХ ст. ученими та дослідницькими групами радянознавчих інституцій – від Інституту з вивчення СРСР у Мюнхені (1950) і Міжнародного наукового центру В. Вільсона (1968) до українознавчих інститутів США та Канади (Українського наукового інституту Гарвардського університету (1973), Канадського інституту українських студій Альбертського університету (1976) та ін.), виявили виразну обмеженість їхньої уваги до історії філософської думки національних республік СРСР, зокрема УРСР. Принагідні згадки про науковий доробок радянських філософів і їхню участь у міжнародних наукових симпозіумах, які раз по раз з'являлись на сторінках головно англо- й іншомовних наукових

дайджестів СРСР та світових оглядів радянської преси і матеріалів цих симпозіумів 50-х – 80-х років ХХ ст., доволі побіжно знайомили закордонне експертне середовище з науковими постатями та ідеями переважно директорів Інституту філософії АН УРСР П. Копніна та В. Шинкарука, і окремих їхніх колег, передусім М. Гончаренка, М. Поповича, С. Кримського, В. Передерія та інших. Водночас у центрі уваги філософів української діаспори П. Феденка, Д. Соловія, К. Митровича, В. Олексюка, В. Шаяна та низки їхніх колег у 60-х – 80-х роках ХХ ст. був доробок відділу історії філософської та суспільно-політичної думки на Україні цього інституту під орудою І. Головахи (1953–1954) і Д. Острянина (1954–1962), перейменованій у 60-х роках ХХ ст. на відділ історії філософської та соціологічної думки на Україні й керований почергово В. Євдокименком (1963–1972) і П. Манзенком (1972–1983). Прикметно, що формування уявлення філософів демократичного світу у 50-х – 80-х роках ХХ ст., як і широкої громадськості Західного світу, про філософську думку УРСР було пов'язане з увиразненням політичного виміру історії Київської філософської школи другої половини ХХ ст. На зміну гострій критиці П. Феденком і Д. Соловієм на початку 60-х років ХХ ст. рецидивів сталінізму в наукових працях Д. Острянина прийшла з другої половини 70-х років ХХ ст. популяризація постаті відомого діяча цієї школи – в'язня сумління, філософа-дисидента В. Лісового, зумовлена виданням "самвидавної" хроніки з УРСР і публікаціями філософів української діаспори, як-от Т. Закидальського та Б. Витвицького.

Його, як і низки його колег-філософів, передусім Є. Пронюка, арешт та засудження, які стали маркером "розквіту" неосталінського "застоя" в УРСР часу боротьби з "інакомислячими" з 1972 р. Першого секретаря ЦК КПУ В. Щербіцького, зумовили стагнацію в українознавчих студіях учених Інституту філософії АН УРСР і політизовану критику їхнього, безумовно, значного наукового доробку з боку філософів української діаспори вільного світу. Висвітлені нами вище перипетії неповного та упередженого оцінювання ними здобутків проекту П. Копніна та В. Нічик, передусім – саме його сквородознавчого складника, яскраво засвідчили всю ідейно-світоглядну неоднозначність, зокрема – гостру критичність, ставлення діаспорної філософської думки 50-х – 70-х років ХХ ст. до цього, власне, центрального українознавчого академічного проекту УРСР тих років у царині філософії. Показовими і, власне, типовими в цьому плані є судження В. Олексюка з уже не раз цитованої його праці (Олексюк, 1975), зокрема наголошування ним того, що дослідники Київської філософської школи другої половини ХХ ст. – це "магіки марксизму-ленінізму та вірні прислужники московського імперіалізму", які пишуть так, щоб їхнє розуміння філософської спадщини Києво-Могилянської академії "відповідало комуністсько-московській лінії" і "так званому советському історичному процесу" перемоги атеїзму над релігією і матеріалізмом над ідеалізмом". Водночас студії згаданого вище К. Митровича другої половини 70-х – другої половини 80-х років ХХ ст., присвячені філософському сквородознавству в УРСР, виявили іншу – позитивну – тенденцію в оцінюванні філософами-діаспранами українознавчих здобутків цієї школи. Розпочате ж у 80-х роках ХХ ст. у Інституті філософії АН УРСР В. Горським і його колегами системне дослідження філософських думок та культури Русі-України було, на наш погляд, тільки принагідно відзначене в працях та періодиці філософів діаспори

того часу. Поодиноким прикладом цього є лаконічна довідка в числі 11 "Сучасності" за 1988 р. про доповідь "Християнство і філософська думка Київської Русі" В. Горського на скликаній АН УРСР науковій конференції "Давня Русь і християнство".

Водночас на першу половину 80-х років ХХ ст., як на час кінця в 1982 р. майже двадцятирічної епохи Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва і zarazом розпал збройного вторгнення СРСР до Афганістану, припали перші спроби системного осмислення вченими Заходу та мислителями діаспори – М. Тітером і Б. Витвицьким, філософської думки УРСР другої половини ХХ ст. У форматі комплексного наукового проекту Інституту Кенана з перспективних російських студій та Міжнародного центру В. Вільсона "Радянські науково-дослідні інститути" радянознавцем зі США М. Тітером здійснено поодинокую спробу дати системну оцінку філософії УРСР у контексті довідникового розгляду розвитку філософських освіти, науки та культури СРСР у 20-х – 70-х роках ХХ ст. Виходячи з аналізу чималого обсягу переважно англомовних досліджень 50-х – 60-х років ХХ ст. з історії філософії у СРСР: як широковідомих розвідок Д. Блеклі, Е. Ласло і призабутих праць "Діалектичний матеріалізм: історичний і систематичний огляд філософії у Радянському Союзі" (1958) Г. А. Веттера й "Радянський марксизм і природничі науки" (1961) Д. Жоравського, так і низки наукових збірників ("Ревізіонізм: нариси з історії марксистських ідей" (1962), "Філософія в Радянському Союзі: огляд середини 60-х років ХХ ст." (1967) і ін.) та періодики ("Studies in Soviet Thought"), М. Тітер конспективно простежив перехід філософії СРСР від її "приголомшливо догматичного і ненадхненного" рівня розвитку сталінської епохи до "широкого визнання у низці царин" у світі з 1953 р. до середини 60-х років ХХ ст. У контексті цього аналізу він фактично вперше в філософській думці демократичного світу дослідив історію Інституту філософії АН УРСР та основні наукові здобутки його колективу. Паралельно з ним філософ діаспори Б. Витвицький підбив у своєму – першому системному дослідженні історії виданні цього інституту – журналі "Філософська думка" за 70-ті роки ХХ ст. підсумки студій мислителів українського зарубіжжя, як-от Я. Славутича, С. Процюка та Р. Шпорлюка, середини 60-х – середини 70-х років ХХ ст. про складну долю філософської періодики в постсталінській УРСР. У цій ґрунтовній публікації Б. Витвицький чітко визнав належність В. Лісового до "радянської філософської школи" і, без конкретизування прізвищ його колег з Київської філософської школи другої половини ХХ ст., простежив напрями та основні тенденції їхніх філософських пошуків того десятиліття.

Проведене дослідження, безумовно, потребує його продовження, насамперед – у царині значно докладнішого висвітлення міжособистісних наукових контактів діячів цієї школи – співробітників Інституту філософії АН УРСР, у 60-х – 80-х роках ХХ ст. з колегами-філософами Західного світу на міжнародних симпозиумах тощо. Важливим об'єктом системного вивчення мають стати архівна спадщина, зокрема епістолярій, директорів цього інституту та їхніх колег, зокрема М. Поповича й С. Кримського, як і раритетні іноземні видання матеріалів згаданих симпозиумів від початку хрущовської "відлиги" і до кінця горбачовської "перебудови". Часткове вивчення другої групи цих джерел, як-от матеріалів виступу М. Гончаренка на V Міжнародному Конгресі з естетики в Амстердамі (1964), дозволяє предметно оцінити

специфіку комунікативного середовища їх виникнення та ймовірний – ще не досліджений, взаємовплив із не/анти/прорадянською світовою думкою. Вивчення нами формування образу філософської думки УРСР другої половини ХХ ст. філософами діаспори у 60-х – 80-х роках ХХ ст. виявило пріоритетну роль у цьому процесі їхнього критичного ставлення до широкого спектра українознавчих студій згаданого інституту – від розвідок І. Головахи, Д. Острянина та їхніх колег про філософські і суспільно-політичні ідеї та вчення вітчизняних "революціонерів-демократів" до проекту П. Копніна й В. Нічик. Водночас згадані студії Я. Славутича, С. Процюка, Р. Шпорлюка та переважно саме Б. Витвицького засвідчили значну увагу науковців діаспори до відображення здобутків Київської філософської школи другої половини ХХ ст. у вишівській і академічній періодиці УРСР та їх змісту загалом і в основних його рисах. Якщо політичний і науковий аспекти образу цієї школи у філософській думці вільного світу було виразно переважно діаспорними-українознавчими Північної Америки і Західної Європи, то вчені Заходу – не вихідці з України, передусім М. Тітер та його колеги із зазначених інститутів, залишили обмаль студій про філософську думку УРСР. Крім того ж розділу М. Тітера, можна вказати на низку згадок західних філософів 60-х – 80-х років ХХ ст. про директорів Інституту філософії АН УРСР, передусім П. Копніна, його співробітників і їхні праці переважно довідникового характеру, як-от у 70-х – 80-х роках ХХ ст. з видань: "ABN Correspondence", "Forum", "The Current Digest of the Soviet Press" і ін.

Важливим елементом формування філософами УРСР та Західного світу, як-от США і Франції, образів їхніх "філософських світів" були візити до України і зустрічі з викладачами вишів, науковцями АН УРСР засновника Гарвардської соціологічної школи Т. Парсонса в 1963 р. та Ж.-П. Сартра в 1964 р. Їхнє щільне спілкування з творцями Київської філософської школи другої половини ХХ ст. П. Копніним, І. Бичком і їхніми колегами знайшло своє продовження в спілкуванні тих же П. Копніна та М. Гончаренка з філософами Західної Європи, Північної і Південної Америки під час наукових відряджень туди в 60-х роках ХХ ст. Період встановлення і розвитку міжнародних зв'язків цієї школи з вільним світом на межі епох хрущовської "відлиги" і "застою" є, на наш погляд, найпліднішим і водночас найдискусійнішим у контексті дослідження теми нашої статті. Саме в цей час – постсталінського – "не розстріляного", філософського ренесансу в УРСР згадана школа заклала стійкі, хоч і підцензурні, підвалини академічного наукового співробітництва з міжнародною філософською спільнотою та стала, по суті, основним об'єктом її уваги як чільна представниця й головний суб'єкт процесу інституціоналізації української національної філософської традиції. Цей процес знайшов своє логічне продовження у деструкції та кризі марксистсько-ленінського вчення у філософських освіті, науці і культурі незалежної України за провідної ролі Київської філософської школи другої половини ХХ ст. Вона стала об'єктом поглиблених студій зарубіжних філософів з 90-х років минулого віку, що є темою наших наступних публікацій.

Список використаних джерел

Вдовиченко Г. Філософія в УРСР другої половини ХХ ст. у оцінках західних філософів того часу: образ Київської філософської школи 50-х – першої половини 60-х років ХХ ст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія.* 2022. № 2(5). С. 5–17.

Витвицький Б. Філософія, політика та політика у філософії (Огляд Філософської думки за 1970 – 1979 роки. *Сучасність*. Липень – серпень 1984. Ч. 7–8. (279–280). С. 202–215; вересень 1984. Ч. 9 (281). С. 89–105.

Гончаренко М. Дорогами західного світу. Київ : Наукова думка, 1967. 196 с.

Горак А. Сорок сороков. Київ : Стило, 2009. 365 с.

Горський В., Чайка Т. А. Я прожил счастливую жизнь (Цикл интервью Т. А. Чайки). Киев : Изд. дом Дмитрия Бураго, 2014. 176 с.

Козій Д. Сковорода – Платон – Епікур. *Слово* : збірник. 1973. Ч. 5. С. 157–166.

Козій Д. Три аспекти самопізнання у Сковороди. До 250-річчя народження (1722 – 3 грудня – 1972). *Сучасність*. Грудень 1972. Ч. 12 (144). С. 66–78.

Кравціє Б. Суспільно-політичні погляди Івана Франка і радянське франкознавство. *Сучасність*. Травень 1966. Ч. 5 (65). С. 39–51.

Крымский С., Чайка Т. Сергей Крымский: наш разговор длиною в жизнь (Цикл интервью Т. А. Чайки). Киев : Издат. Дом Дмитрия Бураго, 2012. 436 с.

Лісовий В. Спогади. Поезії / упоряд. Н. Вельбовець, В. Лісова, Л. Туровець-Лісова. Київ : Смолоскип, 2014. 664 с.

Митрович К. Портрет Сковороди. У 250-річчя його народження. *Сучасність*. Листопад 1972. Ч. 11 (143). С. 44–55.

Митрович К. Філософські дослідження зростання інтересу до творчості Сковороди в 20-ті роки в Україні. *Сковорода Григорій: дослідження, розвідки, матеріали* : збірник наукових праць. Київ : Наукова думка, 1992. С. 326–330.

Олексюк В. До проблеми доби обману мудрости. Збірка філософських студій. Чикаго : Українське католицьке академічне тов-во "ОБНОВА", 1975. 183 с.

Плющ Л. У карнавалі історії: Свідчення. Київ : Факт, 2002. 632 с.

Процюк С. Продукція української наукової літератури в УРСР. *Сучасність*. Травень 1968. Ч. 5 (89). С. 98–113.

Роджеро А. Из истории советской философии 60–70-х годов. *Докса*. 2017. Вип. 1 (27). С. 277–299.; 2017. Вип. 2 (28). С. 202–222.

Соловей Д. Шевченко й самостійність України. З приводу виступу Д. Ф. Остриянина, члена-кор. АН УРСР, у московських "Вопросах философии". Мюнхен, 1962. 48 с.

Табачковський В. У пошуках невтраченого часу (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників). Київ : ПАРАПАН, 2002. 300 с.

Феденко П. Шевченко в кривому дзеркалі. *Вільна Україн* : журнал української визвольної думки. 1961. Ч.30. С. 1–9.

Фюер Люїс С. Конфлікт поколінь серед радянських марксистів. *Сучасність*. Червень 1987. Ч. 6 (314). С. 59–72.; липень – серпень 1987. Ч. 7–8 (315–316). – С. 105–121.

Шаян В. Григорій Сковорода. Лицар святої борні. Гамільтон, Онтаріо, 1984. 109 с.

Шпорлюк Р. Преса УРСР сьогодні. *Сучасність*. Березень 1976. Ч. 3 (183). С. 71–82.

Янів В. До систематизації поглядів Івана Мірчука на українську людину. *Збірник на пошану Івана Мірчука (1891–1961)* / за ред. О. Кульчицького. Мюнхен ; Нью-Йорк ; Париж ; Вінніпег : Український Вільний Університет, 1974. С. 149–194.

Nonconformity and Dissent in the Ukrainian SSR, 1955–1975. An Annotated Bibliography. Compiled by George Liber and Anna Mostovych. Cambridge, Massachusetts, Harvard Ukrainian Research Institute, 1978. 245 p.

Teeter Mark H. Philosophy. *Soviet Research Institutes Project* : in 3 vol. Vol. III.: The Humanities. Kennan Institute for Advanced Russian Studies, Woodrow Wilson International Center for Scholars. July 27, 1981. P. 704–708.

Vdovychenko Heorhii. Kyiv Philosophical School and Human Rights. National-Cultural Movement in the Ukrainian SSR: Scientific and Public Dialogue and Interaction. *Ukrainian Policymaker*. 2021. Vol. 8, P. 127–143.

Vdovychenko Heorhii. Kyiv Philosophical School as a Partner of International Scientific Life during the Cold War: The Experience of Dialogue in Geopolitical Confrontation. *Future Human Image*. 2021. Vol. 15. P. 122–135.

Vdovychenko Heorhii. Personal Dimensions of the Kyiv Philosophical School and its Images through the Voices of Memory. *Future Human Image*. 2020. Vol. 14. P. 90–101.

Zakydalsky Taras. Three Philosophers – Political Prisoners in the Soviet Union. Smolensk Publishers. *Documents of Ukrainian Samvydav, Smolensk Samvydav Series*. 1976. №4.

References

Vdovychenko, Heorhii (2021) Soviet Ukraine Philosophy of the Second Half of the 20th Century in the Assessments of Western Philosophers of the Time: Image of the Kyiv Philosophical School of the 1950s – First Half of the 1960s. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 2(5), 5-17. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/5-1/8>

Vitvitsky, Bohdan (1984) Philosophy, Politics and Politics in Philosophy (Review of Philosophical Thought for 1970–1979), *Sucasnist*, 7-8 (279-280), 202–215; 9 (281), 89-105.

Honcharenko, Mykola (1967) *By the Roads of the Western World*. Kyiv: Naykova dumka.

Horak, Hanna (2009) *Forty forties*. Kyiv, Stylos.

Horskyi, Vilen, and Chaika, Tatiana (2014) *I Lived a Happy Life (T. A. Chayka Interview Cycle)*. Kiev, Izdatelskiy dom D. Byrago.

Koziy, Dmytro (1973) *Skovoroda – Plato – Epicurus, Slovo: collection*, 5, 157–166.

Koziy, Dmytro (1972) *Three Aspects of Self-Knowledge in Skovoroda. To the 250th Anniversary of His Birth (1722 – December 3 – 1972)*, *Sucasnist*, 12 (144), 66–78.

Kravciv, Bohdan (1966) *Socio-political Views of Ivan Franko and Soviet Franko Studies*. *Sucasnist*, 5, 39-51.

Krymskyi, Serhii, and Chaika, Tatiana (2012) *Our Life-Long Conversation (T. A. Chayka Interview Cycle)*. Kiev, Izdatelskiy dom D. Byrago.

Lisovi, Vasyl (2014) *Memories. Poems*. Ed. by Natalia Velbovets, Vira Lisova, Larysa Turovets-Lisova. – Kyiv: Smolenskyp.

Mytrovych, Kyrylo (1972) *Portrait of Skovoroda. On the 250th Anniversary of His Birth*, *Sucasnist*, 11 (143), 44–55.

Mytrovych, Kyrylo (1992) *Philosophical Studies of the Growing Interest in Skovoroda's work in the 1920s in Ukraine in Hryhoriy Skovoroda: Research, Exploration, Materials (Collection of Scientific Works)*. Kyiv, Naykova Dymka, P. 326–330.

Oleksyiuk, Wolodymyr (1975) *Age of the Betrayal of Wisdom. Collection of Philosophical Studies*. Chicago, Ukrainian Catholic Academy Society "Obnova", 183 p.

Plyushch, Leonid (2002) *In History's Carnival: Testimony*. Kyiv, Fact. 632 p.

Protsyuk, Stepan (1968) *Products of Ukrainian Scientific Literature in the Ukrainian SSR*, *Sucasnist*, 5 (89), 98–113.

Rogero, Alexei (2017) *From the History of Soviet Philosophy of the 1960s – 1970s Doxa*, No. 1 (27), 277 – 279; No 2 (28), 202–222.

Solovey, Dmytro (1962) *Shevchenko and Independence of the Ukraine. On the Speech of D. Ch. Ostryanin, a Corresponding Member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, in the Moscow Journal "Questions of Philosophy"*. Munich.

Tabachkovskyi, Vitalii (2002) *In Search of Non-Wasted Time. Essays on the Creative Heritage of the Ukrainian Philosophers of the Sixties*. Kyiv: PARAPAN.

Fedenko, Panas (1961) *Shevchenko in a Curved Mirror*. Free Ukraine, 30, 1-9.

Feuer, Lewis Samuel (1987) *Generational Conflict Among Soviet Marxists*. *Sucasnist*, 1987, 6 (314), 59-72; 7-8 (315-316), 105-121.

Shayan, Wolodymyr (1984) *Hryhoriy Skovoroda. The Knight of the Sacred Battle*. Hamilton, Ont. Canada.

Szporluk, Roman (1976) *The Press of the Ukrainian SSR Today*. *Sucasnist*, 3 (183), 71–82.

Janiw, Wolodymyr (1974) *On the Methodology of Ivan Mirtschuk's Views on the Ukrainian Mentality in Symbolae in Memoriam Ioannis Mirtschuk (1891–1961)*. Ed. A. v. Kultschitzkyj. Munchen – New York – Paris – Winnipeg, Ukrainian Free University. P. 149–194.

Nonconformity and Dissent in the Ukrainian SSR, 1955–1975. An Annotated Bibliography. Compiled by George Liber and Anna Mostovych (1978) Cambridge, Massachusetts, Harvard Ukrainian Research Institute. 245 p.

Teeter, Mark H. *Philosophy Soviet Research Institutes Project: in 3 vol. Volume III.: The Humanities*. Prepared for the United States International Communication Agency by M. H. Teeter, E. B. Sutter and B. A. Poble. With the assistance of R. Stuart and M. Giles. Kennan Institute for Advanced Russian Studies, Woodrow Wilson International Center for Scholars. July 27, 1981. P. 704–708.

Vdovychenko, Heorhii (2021) *Kyiv Philosophical School and Human Rights. National-Cultural Movement in the Ukrainian SSR: Scientific and Public Dialogue and Interaction*. *Ukrainian Policymaker*, Volume 8, 127-143. <https://doi.org/10.29202/up/8/14>

Vdovychenko, Heorhii (2021) *Kyiv Philosophical School as a Partner of International Scientific Life during the Cold War: The Experience of Dialogue in Geopolitical Confrontation*. *Future Human Image*, Volume 15, 122–135. <https://doi.org/10.29202/fhi/15/11>

Vdovychenko, Heorhii (2020). *Personal Dimensions of the Kyiv Philosophical School and its Images through the Voices of Memory*. *Future Human Image*. Volume 14, 90-101. <https://doi.org/10.29202/fhi/14/11>

Zakydalsky, Taras (1976) *Three Philosophers – Political Prisoners in the Soviet Union*. Smolensk Publishers, *Documents of Ukrainian Samvydav, Smolensk Samvydav Series*, No.4.

Отримано: 12.01.2023

Ухвалено до друку: 27.03.2023

Опубліковано: 29.03.2023

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Philosophy, 1(8), 14-24.

UDC 1(091):14/(4)/044.7(477)

<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2023/8-3/8>

Heorhii Vdovychenko, Dr. Sci. (Philos.), Assoc. Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-8532-7672>

e-mail: georgyvovychenko@knu.ua

**SOVIET UKRAINE PHILOSOPHY OF THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY IN THE ASSESSMENTS OF
WESTERN PHILOSOPHERS OF THE TIME:
IMAGE OF THE KYIV PHILOSOPHICAL SCHOOL OF THE SECOND HALF OF THE 1960S – 1980S**

The article continues to study the topic of the uprising of the image of the Kyiv philosophical school as a prominent leading Ukrainian participant in the world philosophical process of the Cold War period in the scientific and socio-political thought of the Western block, especially in the USA, Canada and Western Germany, in the second half of the twentieth century. The history of the formation of this image by scholars of the democratic world, mainly from the Ukrainian diaspora, can be conditionally divided into the following stages: 1. Scientific international interaction between the USSR and the Western bloc during the transition of the USSR from Khrushchew's "thaw" to neo-Stalinist "stagnation" (early 1960s – early 1970s); 2. Intensification of the ideological confrontation between the USSR and the Western bloc countries during transition of the USSR from said "stagnation" to Gorbachev's "perestroika" (early 1970s – second half of the 1980s). In contrast to the first separate critical assessments by diaspora philosophers P. Fedenko, D. Soloviy and their colleagues of philosophy in the Ukrainian SSR in the 1950s and early 1960s, primarily articles of T. Shevchenko by the director of the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR D. Ostryanin (1952 – 1962), the image of the Kyiv philosophical school in the 1970s and 1980s was significantly emphasized abroad. The political aspect of this image, dominant in which became, primarily due to its popularization by the Canadian philosopher T. Zakydalsky, the figure of a prisoner of conscience V. Lisovyi, was supplemented in the same and subsequent decades by the scientific aspect. In the memoirs of the Soviet prisoner of conscience and political immigrant L. Plyushch and in the publications of scientists from the US M. H. Teeter and B. Vitvitsky the image of the said school was generally drawn on the basis of their study of the history of the mentioned institute and the directions of its work in the 1940s – 1970s. At the same time, philosophers of the Ukrainian diaspora K. Mytrovych, W. Oleksiuk, W. Shayan and some their colleagues critically assessed the Ukrainian historical and philosophical achievements of this institute in the 1950s and 1980s.

Keywords: Ukrainian philosophy, philosophical thought of the Ukrainian diaspora, Kyiv philosophical school, Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, P. Kopnin, B. Vitvitsky, T. Zakydalsky, K. Mytrovych, W. Oleksiuk, L. Plyushch, M. H. Teeter, L. S. Feuer.